

Archeologie středověkého a novověkého města

10. Obchod a směna, distribuční okruhy, jarmarky a trhy.

Směna

- 1. dálková 2. regionální 3. místní

- **Dálková:** a) **S – J:** pobřeží Baltu – Velkopolsko – Slezsko – Čechy

10. až 12. stol. obchod s jantarem (arabští a byzantští kupci)

perly: pohřebiště: Praha-Motol

hradiště: Dřevčice u Brandýsa n. L, Praha, Levý Hradec, Budeč, Libice, Kouřim aj.

1039: zpráva o jantaru z Polska (s ostatky sv. Vojtěcha za Břetislava I.)

Polsko – první mince razil Měšek I. a Boleslav Chrabrý na konci 10. stol.

– v oběhu české denáry (od 2. pol. 10. – pol. 11. stol., pak horší ryzost)

– od 10. stol: mince z jiných evropských zemí nahradily arabské

- b) **V – Z:** transevropská magistrála: Cordóvský chalifát – Čína

napojovala se na hedvábnou stezku: obchod s hedvábím

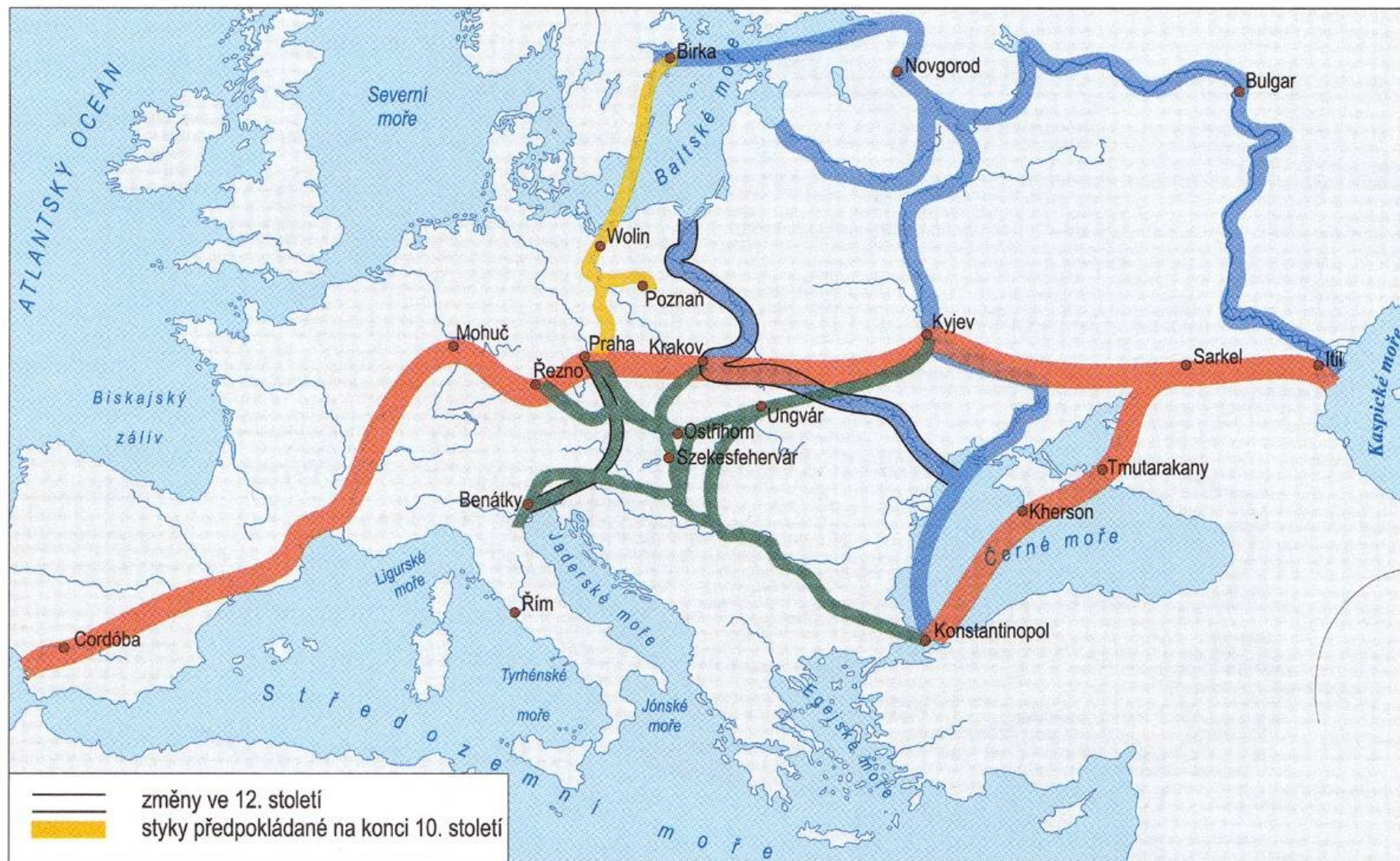
z oblasti mezi Karpaty a Uralem: kožešiny, vosk, med

(kožešiny – oděvy, vosk – svíce, med – sladidlo)

trasa: přes Prahu, Krakov, Kyjev, na dolní Volhu a Chorezm (z jihofrancouzských přístavů)

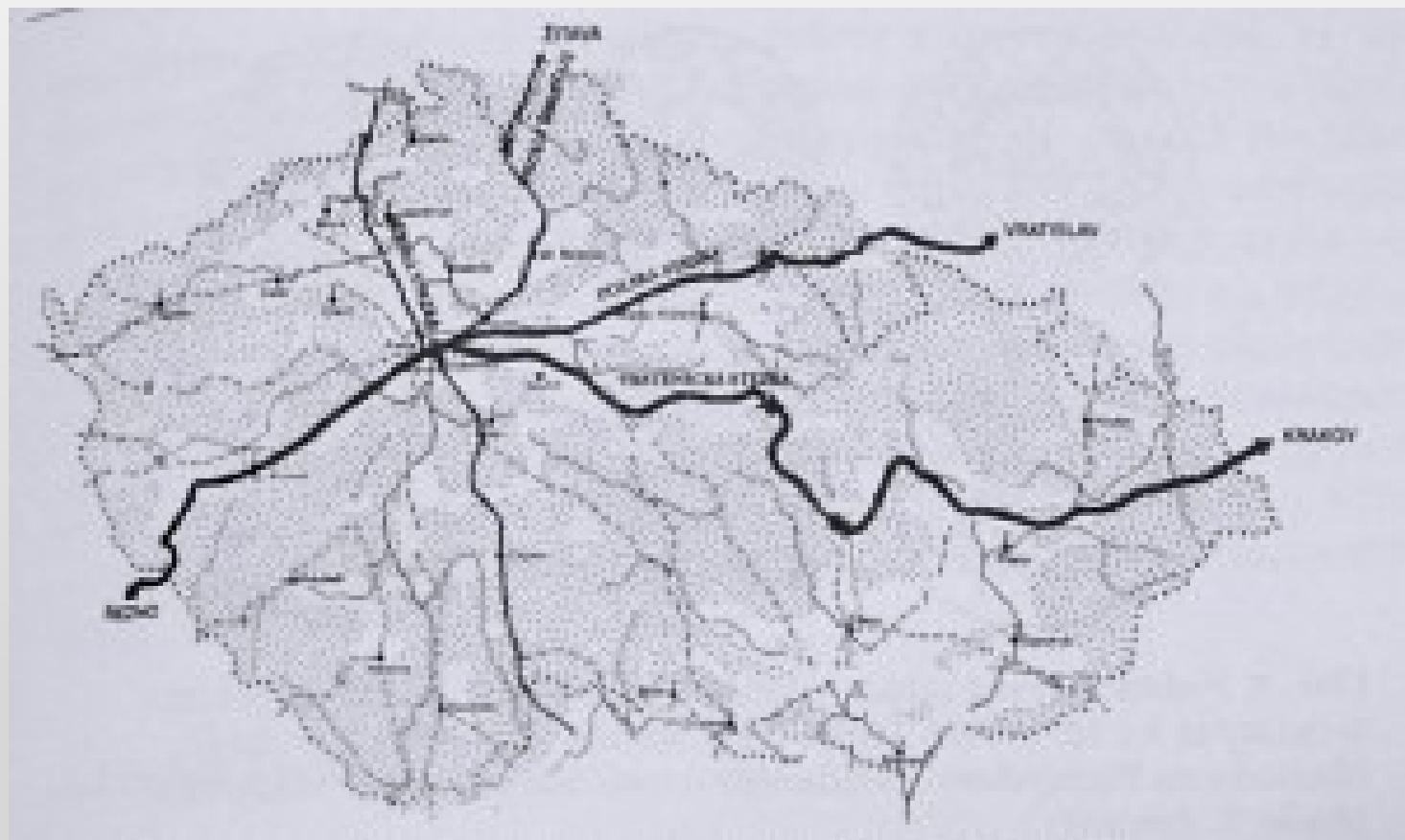
903: raffelstettenský celní statut: „trh Moravanů“ se konal v sídelním městě Mojmirovců po 3 dny

Obchodní trasy

Obchod a směna

- **10. – 13. stol.** – síť trhových míst
 - dálková směna: luxusního zboží
 - sídliště: centra řemeslné výroby
- **11./12. stol.** – síť stezek zahušťuje
 - propojení dálkových tras s regionálními stezkami
- **od 13. stol.** – vrcholně středověká města v podhradí centrálních hradů
- kol. 1300 – cca 50 královských měst

Směnné mechanismy

- Raný středověk:** 1. **Nemonetární** (Gewichtsgeldwirtschaft): odvažování stříbra (skládací váhy)
depoty drahých kovů: Pobaltí, Skandinávie, Polsko
první české mince: 60. či 70. léta 10. stol.: Boleslav II.
první moravské mince: 20. léta 11. stol.: Břetislav I.

- 2. **Monetární** (Münzgeldwirtschaft): **Franská říše:** 794: nový mincovní zákon Karla Velkého
měnová jednotka: **stříbrný denár**

váhová jednotka: karolínská hřivna 408 g = 240 denárů (1,7 g)
severská hřivna (marca) = 218 g
česká hřivna (11. stol.) = 210 g

- Vrcholný středověk:** 1300 – pražské groše: pražská hřivna (253,17 g) = 16 lotů (15,8 g)
lot stříbra = 4 kventlíky (3,96 g)

do 1547: stříbrné groše tvořily základní měnovou jednotku v Čechách

- Raný novověk** – 1518: ražba šlikovských tolarů se řídila saskými mincovními předpisy
1 jáchymovský tolar = 29,23 g; erfurtská hřivna: cca 234 g = 8 tolarů
– 1528: císařem Ferdinandem I. zakázána
– 1624: vídeňská hřivna: cca 280 g

Zemské stezky

- **Jantarová stezka** – fungovala od pravěku, několik tras
- **1. z Heinburku** (římské Carnuntum) – podél řeky Moravy na Břeclav a dále na Hodonín, Přerov, pak podél Bečvy a Odry na sever k Baltu
- **2. z Vídně** (Vindobona) – podél pravého břehu Dunaje na Lávu (Laa an der Thaya) a Židlochovice, kolem Mušova a Pohořelic na Vyškovsko, Přerov, kde se spojila s trasou od Hodonína
- **3. z Kremže** – na Znojmo, Pravlov a Židlochovice
- **Boční trasy** – severní trasa od Olomouce dělila na 3 směry:
 - Jičínská stezka** – Hranice, Starý Jičín Frýdek – Těšín a Krakov
 - Jílovská cesta** – směr Dolany – Jílová – Opava
 - Jesenická stezka** – Dolany, Šternberk, Břidličná, Bruntál – Vratislav
 - Olešská cesta** – procházela Jablunkovským průsmykem na Slovensko

- **Česká cesta** – spojnice Čech – Moravy – Slovenska
 - vedla od Prahy přes Pardubice, Brno, Hodonín na Slovensko (Štúrovo) na maďarskou Ostřihom

Trstenická stezka – část mezi Prahou a Brnem

- spojovala Polabí s horním Pomoravím
- českomoravské pomezí: Litomyšlsko, Vysokomýtsko Malá Haná

Brněnská cesta, Měnínská cesta – směr na Vyškov

Uherská cesta – úsek České stezky u Hodonína

- **Uherská cesta** – podél Olšavy: od Uherského Hradiště, přes Uherský Brod na Slovensko do Pováží
- **Haberská cesta** – přes Znojmo, Jihlavu, Havl. Brod a Kolín, kde se napojila na Českou stezku (do Prahy) přes Českomoravskou vrchovinu
 - název dle lokality Habry (mezi Čáslaví a Havl. Brodem)
 - **Jihlavská cesta**: severní úsek mimo Habry (od 12. stol.)
 - další názvy: **Znojemská, Vídeňská**
- **Libická cesta** – název dle Libice nad Doubravníkem, Žďár a Velké Meziříčí
 - někdy je označována jako Žďárská cesta

- **Linecká cesta** – z Lince do Prahy po pravém břehu Vltavy přes Týn n. Vltavou
 - v úseku Č. Budějovice – Praha vedla v trase Pasovské cesty
- **Pasovská cesta** – také **Prachatická, Zlatá** nebo **Česká** (via Bohemica, 1010)
 - spojení Pasov – Praha přes Volary, Prachatice a Písek
 - vozila se po ní sůl ze solných ložisek (Hallein, Hallstadt)
 - sůl převážely soumarské kolony (soumarské řády)
 - od 14. stol. měla 3 hlavní větve:
 1. Dolní Zlatá stezka: Pasov, Prachatice, Waldkirchen, Volary
 2. Střední Zlatá stezka: Pasov, Vimperk, Strážný
 3. Horní Zlatá stezka: Pasov, Kašperské Hory a Kvildu
- **Lovětínská cesta** – vycházela z okolí dnešní Třebíče
 - spojovala Rajhrad s jihočeským Chýnovskem
- **Norimberská cesta** – z Prahy přes Beroun, Rokycany, Plzeň, Nýřany, Kladruby a Stříbro do Norimberka
 - trasa od Stříbra do Chebu: Chebská cesta

- **Polská stezka** – také **Kladská** či **Náchodská**
 - směr: Praha – Libice – Hradec Králové – Náchod – Kladsko
 - v různých obdobích měla různé trasy
 - Praha – Mladá Boleslav: **Boleslavská**, později **Svatá**
- **Žitavská cesta** – jedna z variant dálkových stezek z Čech do Žitavy
 - na Zhořelec a Magdeburk
- **Řezenská stezka** – také **Domažlická**
 - větev **Bavorské cesty** z Prahy na Plzeň a Domažlice
- **Srbská stezka** – také **Chlumecká**
 - směr: Praha – Levý Hradec – Lovosice – Ústí n. Labem – Chlumeck – Dráždany
- **Vitorazská stezka** – spojovala Vitoraz (Weitra) se Světlou (Zwettl)
 - vedla přes České Budějovice a Tábor

- **Studium vývoje sídelního systému v Evropě:**
- **1. historický přístup** – intraurbánní vztahy (city as system)
 - město charakterizuje na základě právního postavení a jeho role v dané epoše (mikrohistorie, každodennost)
- **2. geograficko-demografický** – interurbánní vztahy (system of cities)
 - zkoumá prostorové vymezení z hlediska odlišností městského a vesnického (rurálního) osídlení (urban-rural dichotomy, znaky městskosti)
- **Sídelní systém – Brian J. L. Berry:** systém navzájem propojených „městských míst“
americký geograf britského původu
 - **Allan R. Pred:** provázaný regionální či národní sídelní systém tvořený množinou měst (aggregate of cities), které jej utvářejí a ovlivňují

Určení centrality měst

- 1) středověká města lze pokládat za centrální místa
- 2) centrální místa plní centrální funkce (ty je odlišují od ostatního osídlení)
- 3) působí v nich exkluzivní instituce, poskytují služby a zboží neposkytují ostatní sídliště

- **Sídelní systém Evropy** – historický vývoj ovlivňuje množství faktorů

- **Město**
 - plnilo řadu funkcí (sociální, kulturní, ekonomické, politické)
 - dlouhodobý vývoj v duchu „longue durée“
 - rozvoj limitován řadou faktorů (epidemie, hladomor, války)
 - koncentrace obyvatelstva na relativně malém prostoru
 - hustota osídlení není měřítkem městskosti
 - je prostorově vymezeno (hradby, aglomerace)
 - ekonomické a tržní možnosti (cechovní řemesla, obchod)
 - administrativní postavení v systému
 - soustředí kulturní a náboženské funkce
 - kooperace: město x rurální (vesnické) zázemí

Sídelní systémy

- **Kvantitativní metody výzkumu:**

- 1. Hierarchická organizace sídelního systému (demografie):**

Zipfův zákon: pravidlo rank-size – zákon pořadí a velikosti: americký filolog Georg K. Zipf (1949)

Zákon vedoucího města – Primate City: americký geograf Mark Jefferson (1939)

Gibratův model – zákon proporčního růstu: franc. statistik Robert P. L. Gibrat (1931)

- 2. Dynamický vývoj v čase:** využívají také statistické metody

Teorie centrálních míst – Central Places Theories: model Waltera Christallera pro sídelní systém již. Ě.
– centralita sídla na základě dostupností služeb

Teorie necentrálních míst – Non-central Places: sídla městského typu s jiným postavením (hornická)

Teorie centrálních míst

Centrum – periferie (zázemí)

- **1933** – vytvořil německý geograf **Walter Christaller (1893-1969)**: Die zentralen Orte in Süddeutschland
 - objasnění podstaty uspořádání a fungování hierarchie sídelního systému na příkladu jižního Německa
 - systém centrálních míst je založen na třech hierarchických principech:
 1. **Obslužný princip** (Market Principle) – rozmístění center podle dosahu centrálního zboží (k-3)
 - Každé centrum vyššího řádu zásobuje třikrát větší oblast
 2. **Dopravní princip** (Traffic principle) – propojení centrálních míst dálkovými cestami (k-4)
 - na cestách etapové stanice v rozestupu 1 den cesty
 3. **Administrativní princip** – centrum je jádrem regionu (hierarchizovaný systém)
- **Určení centra podle** – a) významu: určení faktorů důležitosti
 - b) centrality: znaky – instituce: administrativní kulturní a náboženské, sociální, zdravotnické, obchodní a fin
- Každé místo, kde existují některé z těchto institucí je centrem.

Klasifikace centrálních míst

- **Centrální místa (města)** – hierarchie podle stupně centrality (písmena), 10 kategorií
 - **H-místa** (Hilfszentrale Orte) – doplňková či pomocná centra (stará, upadající, izolovaná)
 - **M-místa** (Marktorde) – mají nejnižší centralitu (konání týdenního trhu, kolem šest M-míst).
 - **A-místa** (Amtsstädtchen) – vykonávají nižší správní funkci
 - **K-místa** (Kreisstädtchen – centra hrabství (malá města) s nižší administrativní funkcí (kolem šest A-míst)
 - **B-místa** (Bezirkshauptorte) – plnohodnotná města
 - **G-místa** (Gaubezirkshauptorte) – střediska střední administrativy, centra pro větší oblast
 - **P-místa** (Provinzialhauptorte) – provinční centra, jako velká města
 - **L-místa** (Landeshauptstädte) – centra zemí (Londýn, Florencie, Milán, Janov, Kolín aj.)
 - **R-místa** – mezinárodní centra (Konstantinopol, Benátky, Palermo a Paříž)
 - **M – region** – oblast hodinu cesty od centra; rádius 4 až 5 km od centra
- **Rozptýlené osídlení** – 4 kategorie:
 - 1) místa, jejichž existence závisí na povaze krajiny (zemědělské osídlení)
 - 2) místa vázaná na specifickou lokalitu (přístav, těžba, brod přes řeku)
 - 3) místa bez vazby na centrální lokalitu (kláštery, domácí výroba)
 - 4) podomní prodej ovlivňující ekonomiku

- **Centrální zboží** – vyráběné a nabízené v centrálních místech (hlavně služby) i mimo ně
 - spotřeba určuje zisk z prodeje a tím rozvoj centrálního místa
- **Rozptýlené zboží** – vyráběno mimo centrální lokality (větší náklady na dopravu)
- **Dosah zboží** – ekonomická vzdálenost kvůli koupi zboží v centrálním místě (cena aj.)
 - okruh kolem centrálního místa (dán vnější a vnitřní hranicí)
 - ovlivněn 4 hlavními faktory:
 1. velikost a význam centrálního místa, distribuce populace
 2. ochota lidí utrácet za zboží peníze
 3. subjektivní ekonomická vzdálenost
 4. druh, množství a cena zboží v centrálním místě
- **Christallerův systém** – jižní Německo: 192: H-míst, 180: M-míst, 81: A-míst, 59: K-míst, 20: B-míst a 11: G-regionů
 - G-regiony: okolo měst Mnichov, Augsburk, Pasov, Innsbruck, Salcburk, Bolzano, Kempten, Rosenheim, Landshut, Straubing a Ingolstadt

Určení centrality měst

- 1) středověká města lze pokládat za centrální místa
- 2) centrální místa plní centrální funkce, které je odlišují od ostatního osídlení
- 3) centrální místa vykazují exkluzivní instituce, služby a zboží, které není běžně dosažitelné na ostatních sídlištích

Teorie centrálních míst

Centrum – periferie (zázemí)

- **Johann Heinrich von Thünen** – německý geograf: teoretický model
(1783-1850)
 - město uprostřed soběstačného izolovaného státu obklopeného pustinou (všude stejné podmínky: bonita půdy, klima, aj.)
 - převoz zboží do centra vozy: maximální zisk z prodeje
 - rozdělení státu do čtyř zón produkce:
 - 1) mlékárenství a zemědělství (produkty podléhají zkáze)
 - 2) stavební a palivové dřevo (nákladná doprava)
 - 3) pole a pěstování obilí (trvanlivé, nenáročná doprava)
 - 4) chov zvířat (nejdále od města)
- **Jean Ernest Reynaud** – kombinoval geografické uspořádání a historický kontext
(1806-1863)
 - osady uprostřed úrodné oblasti: okruh kolem centra
 - minimalizace vzdálenosti kvůli hospodářské činnosti
 - deformace rozložení sídel: nejednotnost povrchu